

INÝ ZNAK. MIMO DVOJITEJ ARCHEOLOGICKEJ HRY MICHELA FOUCAULTA

MARC GOLDSCHMIT, Institut des Hautes Études en Psychanalyse, Paris, France

GOLDSCHMIT, M.: A Different Sign: Outside the Double Archeological Game of Michel Foucault
FILOZOFIA 71, 2016, No. 1, pp. 50-59

The Foucaultian project called *The order of Things* is inseparable from its metaphoric character which has not been scrutinized as yet. The literary effects of the latter are neither accidental nor scanty; on the contrary, they are the very supporting structure of the whole archeological project. With Foucault sign, writing as well as literature are reduced to epistemological positions or functions; therefore, he does not explore any of them as a hyperbolic madness of a possible sense. At that time he conceived of and defined signs and tropes in the frame of historicity of semiotics and tropology. What he omitted, however, was the idea of sign as a grapheme as well as the metaphoric character of writing and history. Foucault's work transcends the epistemic structure of the age of representation in a baroque style: the representation takes place on archeological level. But it is just the point he should have transcended.

Keywords: Michel Foucault – Archeology – Sign – Trope – Rhetoric – Metaphysics – Jacques Derrida – Contemporary philosophy – French philosophy – Post-structuralism

1. Úvod. V roku 1966 zažila teoretická krajina po vydaní Adornovej *Negatívnej dialektiky*, Lacanových *Spisov* a Foucaultových *Slov a vecí* hlboké otrasy a nezvratné zmeny. Rok po týchto udalostiach, ktoré pretvorili myslenie 20. storočia a ktoré dodnes neboli prekonané, vychádzajú z pera J. Derridu práce *Hlas a fenomén* (Derrida 1967a), *O gramatológii* (Derrida 1967b) a *Písmo a diferencia* (Derrida 1967c). Tu budem skúmať myslenie, ktoré Michel Foucault rozvíja vo svojej knihe z roku 1966 *Slová a veci* (Foucault 1966); budem sledovať šikmú perspektívu, ktorá vedie od foucaultovského projektu „archeológie vedenia“ k derridovskej myšlienke „gramatológie“ ako nemožnej vede o písme.

Z tejto perspektívy vzťahy bytia človeka a bytia jazyka také, aké sa vynárajú v priebehu toho, čo je pre Foucaulta veľkým epistémickým prevratom 19. storočia (okolo analyticky konečnosti vo freudovskom myslení nevedomia a literatúry ako výkladu bytia reči), zjavujú postranne a v obmedzenej miere otázku znaku. Na hranici tejto perspektívy sa znak môže prejaviť vo svojej všeobecnosti, proti vôli Foucaultovho Diskurzu. Znak, taký, ako je zahrnutý vo foucaultovskom myslení *epistémý* (*l'épistémè*), totiž začína zdvojením: mimo svojho štatútu predmetu vedenia, je tiež subjektom, ktorý prichádza tajne nadurčovať celý archeologický projekt.

Pojem znaku, ktorého epistémické premeny od klasickej doby po zrod humanitných

vied a po nich Foucault analyzuje, je nesený a unášaný pred-pojmom „znaku“, ktorý sa ukazuje byť historicky a epistémicky neurčitý. Foucaultovská archeológia v posledných rozvinutiach *Slov a vecí* možno naznačuje svojimi literárnymi účinkami, a to aj napriek jeho Diskurzu, smerovanie k celkom inej myšlienke znaku. Táto celkom iná myšlienka, čo Foucaultovo písmo zjavuje negatívne, ako to nemyslené jeho epistémických zdvojení, presahuje archeológiu humanitných vied, znamená jej uzavretie a otvorenie; rovnako pre- vracia vzťahy rétoriky a sémiológie tým, že zovšeobecňuje a radikalizuje znaky a trópy.

2. Archeologický projekt. Najprv treba znova uchopiť v jeho projekte archeologic- ký zámer s cieľom pochopiť obmedzenie znaku a trópov, ktoré vyplýva z epistémickej štruktúracie takej, aká sa vynára z perspektívy archeologickej analýzy. Foucaultovský projekt, len čo je vyložený v predslve knihy, sa zdá byť neoddeliteľný od neskúmanej metaforickosti: predstavuje sa v neredukovanom a konštitutívnom literárnom písme svoj- ho vlastného *loga*. Foucaultovská archeológia sa totiž vynalieza v metaforách podzemia a archo-história sa prezentuje ako geo-lógia, ktorá predpokladá, ako Husserlova trans- cendentálna fenomenológia, že Zem sa netrasie a nepohybuje.

„Keď sa pokúšame odhaliť tento hlboký pokles terénu západnej kultúry,“ píše Fou- cault, „reprodukuje jej prvky, jej nestálosť, jej zlomy na našej pôde nemej a zdanlivo nehybnej; a táto pôda sa pod našimi krokmi znova rozochvieva“ (Foucault 1966, 16, 52).¹ Foucault premýšľa o archeológii v sémantickom poli sémiológie a západná kultúra je analyzovaná v rámci metafory tektonických dosiek. *Prerava, nestálosť, zlomy* nie sú len logické termíny archeologického *loga*, naznačujú smerovanie ku kultúre myslenej v meta- forickosti epistémického zemetrasenia. Archeológia teda nie je len seizmológia prostred- níctvom metafory, je to tiež a nevyhnutne vo svojej metaforickosti literárne písmo, pred- met ktorého konštituuje tropológia: metafora seizmológie v srdci podzemnej a nemej his- tórie *epistémy*.

V tomto bode našej cesty, môžeme začať konštatovaním, že niet žiadnej archeológie alebo podzemnej histórie západnej *epistémy* bez literárneho písania dejín, ktorého tropo- lógia je neoddeliteľná od konštitúcie ich predmetu. Rétorickosť Foucaultovho myslenia, jej literárne účinky nie sú náhodné alebo obmedzené, nesú a unášajú celok archeologic- kého projektu od jeho zámeru po jeho historicko-politický význam, prechádzajúc jeho metódou a jeho predmetmi. Povedať, že „nemá archeologická pôda sa chveje pod našimi krokmi“, ako to robí Foucault, znamená dať *epistéme* tropologickú a literárnu účinnosť. Archeologický suterén je štruktúra chápaná ako systém možností, ktorý svojou štruktura- litou, svojimi pohybmi a svojimi prerывmi je nemou udalosťou, ktorá uniká vedomiu tých, ktorých myšlienky, diskurzy a výmeny predsa zakladá. Foucault navrhuje v tomto zmysle spektrálnu analýzu kultúrnej histórie, ktorá je v prvom rade štruktúrnou analýzou ozna- čovaného, predpokladajúc adekvátnosť kultúrneho označovaného a jeho označujúceho, myslenia a jeho znakov. Ale je otázne, či takáto historická adekvátnosť, ktorá tvorí predsudok archo- logickej práce, nie je v podstate lákadlom a limitou. V ďalšej vrstve Foucaultovho

¹ Kurzívou je označená paginácia slovenského prekladu.

textu možno jestvuje iná myšlienka znaku, heterogénna z hľadiska štruktúry a spôsobujúca rozdelenie tejto adekvátnosti sémantických obsahov a signifikantov metaforickosťou histórie pred každou štruktúrou.

3. Obmedzenie znakov. Ak foucaultovská archeológia predpokladá v knihe z roku 1966 adekvátnosť označovaného a označujúceho, neoddeliteľného od primátu výpovede bez rozdelenia znakmi, začína znaku priradovať miesto a funkciu, ktorá vopred obmedzuje jeho účinky a stabilizuje alebo identifikuje jeho fungovanie. Obmedzovanie znaku a funkcie sprevádza ich umiestnenie štruktúraciou klasickej *epistémy* a v nej. Určenie tejto *epistémy* sa ohlasuje v analýze Velázquezovho obrazu *Las Meninas*, ktorým sa kniha otvára. V tomto obraze sa podľa Foucaulta odvíja priestor klasickej *epistémy*. Tento priestor otvorený a štruktúrovaný reprezentáciou reprezentácie, nedokáže predviesť prítomnosť „dvojitého vzťahu reprezentácie k svojmu modelu ani k tomu, kto ňou suverénne vládne, k autorovi, ani k tomu, na koho je obrátená...“ (Foucault 1966, 31, 69).

Vnútri tejto konfigurácie a archeologického či tektonického pohybu, ktorý ide od renesancie až po klasickú dobu, to nie je len ontológia reči, ktorá prechádza hlbokou transformáciou, ale aj štatút písma a literatúry, ktorej podoba sa stabilizuje. Totiž, je tu, píše Foucault, „absolútne privilégium písma [ktoré] poznamenalo celú renesanciu a nepochybne bolo jednou z veľkých udalostí západnej kultúry“ (Foucault 1966, 53, 96). V tejto konfigurácii, metafora *veľkej knihy prírody*, s ktorou sa stretáme u Galileiho alebo u Descarta, je *viditeľný opak* všeobecného transferu jazyka, ktorý sa podľa Foucaulta deje v mimoľudskom ráde sveta minerálov, rastlín a zvierat (Foucault 1966, 50, 92). Písmo je v tomto zmysle tým, čo robí so Svetom jeden celok, základ, o ktorom sa hovorí donekonečna. Všetky znaky Sveta sa potom stávajú písmom, ktoré je vhodné pre nové Diskurzy. Práve od 17. storočia otvára spytovanie významu znaku odstup medzi rečou a svetom, spytovanie, ktoré nadobúda podobu analýzy reprezentácie (Foucault 1966, 58, 101). Na základe tohto epistémického odstupe a separácie slov od vecí sa vynorí význam znakov tým, že sa oslobodí od podobnosti a podobného. Na základe tejto nemej epistémickej udalosti, ktorá sa vyjaví archeologickou analýzou a seizmológiou suterénu, sa rodí možnosť literatúry, čo Foucault uchopí v stave zrodu v Cervantesovom diele *Don Quijote*. „Literatúra,“ píše, „ako sa utvorila a dežigovala na prahu súčasnosti, manifestuje znovobjavenie živého bytia reči² tam, kde by to nečakal“ (Foucault 1966, 58, 102). S foucaultovskými analýzami *Don Quijota* chápeme všetky zdvojenia archeologickej práce, vtiahnutej do dvojitej hry s epistémickou štruktúrou klasického veku, ku ktorej nepatrí, možno nikdy natoľko, ako keď sa pokúša poraziť jej moc a dosah. Zdvojenia alebo reverzibilita reprezentácie v klasickom veku sú totiž samy zdvojené alebo rozdvajené štruktúrou zvyšku (hra) týchto zdvojení. Tieto archeologické pohyby prebiehajú vo vrstve kultúrnych či epistémických dejín Západu, ktorý sa sám zdvojí alebo roztvorí na ich povrchu tým, že

---

² V origináli *langage*, čo znamená reč. Inak vynikajúceho slovenského prekladu M. Marcelliho a M. Marcelliovej sa nepridžame ani v prípade termínu *discours*, rozprava, dávajúc prednosť diskurzu. V oboch prípadoch totiž ide o štrukturalistickú terminológiu (pozn. prekl.).

dáva zámienu pozitívam a empiricitám ideí, diskurzov a výmen. Ale táto dvojitá duplikácia je sama nesená a umožnená pohybmi, zlomami, preryvmi a spleťami v suteréne, ktorý je rovinou archeologickej udalostnosti.

Táto udalostnosť pod pôdou kultúry a vedenia je štruktúrujúca, je suterénnou štrukturalitou udalosti v dobe renesancie konštituovanou silou *Dona Quijota*. Táto kniha totiž „načrtáva negatív renesančného sveta; písmo prestalo byť prózou sveta...“ (Foucault 1966, 61, 106). Cervantesova kniha, napísaná v strednom období renesancie, sa formuje na nezclare *epistémy*, ktorá stojí pri jej zrode; otvára, oznamuje a zavádza novú *epistému*, *epistému* klasického veku v tom zmysle, že vo svojom písme „reč (...) pretŕha svoju starú spriaznenosť s vecami, aby vstúpila do stavu osamelej suverenity, odkiaľ sa vo svojom strohom bytí vráti až ako literatúra...“ (Foucault 1966, 62, 107). Foucault analyzuje jedinečnosť *Dona Quijota*, zrod literatúry, myslenej ako prejav živého a drsného bytia reči, v jeho texte. Dôsledkom tohto zrodu je šialenstvo znakov, ktoré sa vymieňajú ako podobnosti.

Don Quijote značí podľa Foucaulta novú skúsenosť reči, polarizovanej vo vzťahoch básnika a blázna v opozícii proti znakom. Literatúra sa vynalieza v intenzívnej konfrontácii blázna a básnika. „... blázon zabezpečuje funkciu homosémantizmu: zhŕňa všetky znaky a naplňa ich podobnosťou, ktorá neprestajne bujnie. Básnik zabezpečuje opačnú funkciu; má *alegorickú úlohu* (...) oddáva sa počúvaniu ‚druhej reči‘ podobnosti, ktorá je bez slov a diskurzov“ (Foucault 1966, 63, 108).

4. Baroková archeológia a dvojitá hra Michela Foucaulta. Foucaultovo myslenie v roku 1966 má podivnú krásu barokového projektu, ktorý, zdá sa, neustále marí svoju vlastnú referenciu spôsobom dobrovoľne či nedobrovoľne ironickým. V roku 1954 Jacques Derrida ukázal do hĺbky tento paradoxný ráz projektu histórie a *logu* šialenstva, ktorý nikdy tak nezrádza svoj predmet, ako keď mu dáva za pravdu. *Dejiny šialenstva v klasickom veku* (Foucault 1954) nechávajú totiž hovoriť šialenstvo v *logu* rozumu. Foucault naproti tomu bol verný bláznovi v tom, čo Derrida nazýva „literárny pátos“ jeho knihy. Myslím, že v *Slovách a veciach* o dva roky neskôr sa práca Michela Foucaulta vyjaví v menej kondenzovateľnej a identifikovateľnej zložitosti, než to napísal Derrida v *Písme a diferencii* (Derrida, 1967c).

Najskôr sú tu zvislé alebo, presnejšie, šikmé zdvojenia, archeologické pohyby epistémického podzemia, kultúrnej pôdy a pozitívneho povrchu. Tieto zdvojenia patria k veku reprezentácie, z ktorého si vypožičiavajú štruktúru reverzibility neoddeliteľnú od zvyškovej funkcie hry štruktúry. V istom zmysle Foucaultova práca len prekračuje barokovým spôsobom epistémickú štruktúru veku reprezentácie tým, že reprezentáciu uplatňuje v archeologickej rovine, ktorú však mala prekonať.

Archeologická analýza nepatrí ku klasickej štruktúre reprezentácie ani ju jednoducho neprekračuje (aj zvyšok a reverzibilita sú zdvojené). Foucault nerešpektuje ani domnelú jednotu a totožnosť epistémických dosiek a rezov či epistemologických udalostí. Anomália, ktorú predstavuje *Don Quijote*, rovnako ako tá vytvorená neskôr Freudovým dielom vo veku humanitných vied, tu má hodnotu „zväčšovacieho skla“. Ak totiž existuje *šikmý barok* foucaultovskej archeológie, ktorý komplikuje a uvoľňuje štruktúru reprezentácie, je tu aj

syntagmatický barok, ktorý ironizuje delenia a rezy: *Don Quijote* je renesančné dielo, ktoré mohlo vzniknúť vďaka jeho *epistéme*, ale ktoré ju napáda od chrbta. Z tohto titulu presahuje pravdu a alteritu svojej vlastnej epistemickej štruktúry. Potom sa môžeme pýtať, kde si Cervantesova kniha našla podporu potrebnú na otvorenie, ohlásenie *epistémy* a vykročenie v nej, keď tá ešte neexistovala.

Cervantesovo dielo otvorilo inú „kultúrnu“ konfiguráciu, takže predstavuje skutočnú systémovú a epistémickú anomáliu, v súvislosti s ktorou si však možno položiť otázku: Ako to, že neohrozuje archeologický projekt v jeho možnosti? Prerýv, zlom a rez, konštituované *Donom Quijotom*, už postupujú na inej pôde. Ide tak o myslenie znaku písma a literatúry bez epistemickej opory. Tak ako povestný barón Prášil aj táto kniha sa sama ťahá za vlasy von z renesančných vôd. Je tu istá literárna alebo baroková logickosť Foucaultovho projektu, ktorá ho mala donútiť skúmať epistemologický rozmer jeho diela. Ak je totiž Foucaultov projekt v podstate barokový, tak je to vtedy, keď systémové anomálie (Cervantesoveho diela v renesancii, alebo Freudovej teórie vo veku humanitných vied) narúšajú prvok podobnosti nejakého diela s jeho *epistémou*, a oddeľujú tak synchronickosť od diachronie *epistém*. Foucault obmedzil znak, písmo a literatúru na epistemologické pozície a funkcie, preto ich nikdy nedokáže skúmať ako hyperbolické šialenstvo možnosti zmyslu, aj keď šikmý a syntagmatický barok jeho práce smeruje k uzatvoreniu vedenia a k otvorenosti úplne inému mysleniu znaku, písma a literatúry. Foucault, zdá sa, obmedzuje svoj vlastný projekt na prvenstvo Vedenia a na epistemologickú dimenziu. To všetko mu však mohlo a malo umožniť skúmať, už pri zdroji a pri možnosti jeho projektu, semiologické určenie znakov a rétorické určenie trópov. Mal rozvinúť celkom iné myslenie znaku, písma a literatúry vo chvíli, keď sa dostáva k cieľu a zbadá to, čo nazýva „*tropologický priestor* v základe hovorenej reči, [ktorá] hovorí ako z písma“ (Foucault 1966, 63, 189). Ale napodiv zanecháva tento priestor nepreskúmaný; jeho pridelenie a obmedzenie zachováva, aby mohol zostať mysliteľom skúsenosti ako celku a artikulovať mytologické rozprávania nejakého epistemologického príbehu, nejakej filozofie držanej v ríši Vedenia.

Foucault, zaneprázdnený analýzou a odhaľovaním štruktúry konfigurácií alebo epistémických aparátov (*Gestell* v Heideggerovom zmysle), ktoré zodpovedajú vekom dejín, zdá sa, nikdy nepopiera ani sa nesnaží premiestniť v *Slovách a veciach* to štruktúrované ani to, čo štruktúruje štruktúry. Znaky a trópy zostávajú myslené, pochopené a obmedzené v historickosti semiológie a tropológie. A predsa, v posledných dvoch kapitolách knihy (IX. kapitola: „Človek a jeho dvojníci“ a X. kapitola: „Humanitné vedy“) Foucault hľadá pohyby epistemickej transgresie dejín a za totalitou skúsenosti, otvorenie myslenia vonkajška prázdnote a druhej strane „epistemologickosti“ dejín. Zdá sa, že ani toto myslenie vonkajška, ktoré sa ohlasuje na konci Foucaultovej knihy, nevyslobodzujú znaky a trópy z ich epistémického a metafyzického obmedzenia vo väčšej miere než *epistéma* klasického veku. Metafora, ako sa začína fenomenalizovať pre seba samu v klasickom veku, zostáva podriadená a závislá od metafyzicko-epistémického poriadku. Foucault píše: „Metafora štátu a tela, ktorá je na našom Západe taká vytrvalá, v 17. storočí získala svoju imaginárnu moc iba na základe oveľa radikálnejších archeologických nevy-

hnutností“ (Foucault 1966, 191, 262). Imaginárna moc metafor je založená na moci v základe epistémických rozhodnutí a závisí od nej. Táto úroveň radikalizmu trópop zostáva prekročená, totalizovaná a obsiahnutá archeologickým pozadím sveta a o tvorivej sile tropologickej predstavivosti sa nikdy neuvažuje z transcendentálneho hľadiska. Je možné, že radikálna analýza transcendentálnej tropologickej moci by otriasla podložími archeologického projektu a destabilizovala metafyzický rozmer primátu *epistémy* a výroku, ktorý vládne v *Slovách a veciach*. Foucaultovo filozofické gesto je dvojznačné: V dôsledku jeho analýz udalostnosti „spod skrytej architektiky“ (Foucault 1966, 251, 320), histórie a myslenia, ktoré odkrývajú „ústup vedenia a myslenia z priestoru reprezentácie“ (Foucault 1966, 251, 336) na konci 18. storočia, sa možno všetky znaky a historicistické značky stávajú nerozpoznateľnými, ale Foucault zároveň zachováva všetky metafyzické predpoklady filozofie dejín. Najťažšie bude v tomto zmysle oddeliť predpoklady archeológie vedenia, s ktorými sa stretávame u Foucaulta, od schém epochálnosti, ktoré podporujú históriu bytia, ako ju rozvíja Heidegger. Zamlčaný význam Heideggera v posledných analýzach práce *Slová a veci* je o to silnejší, že Heidegger nie je nikdy menovaný v rozvoji, ktorý mu dlhuje najviac, v rozvoji venovanému analytike konečnosti. To, že jedna z posledných analýz Foucaultovej knihy je takmer úplne ovládaná existenciálnou analytikou z r. 1927, nie je možno bez súvislosti s tým, že u mysliteľa epistemologickej archeológie, ako u mysliteľa historiálnosti bytia, sú moc a radikálnosť literatúry obmedzené rovnako ako funkcia a postavenie trópop na hranici jazyka. V jednom i druhom obmedzení zlyhalo práve myslenie znaku ako grafémy a metaforickosti písma a dejín.

5. Nevedomie a reč sa vymykajú významu. Figúra človeka, ktorý podľa Foucaulta od 19. storočia slúži ako pôda nášho myslenia, je sama osebe účinkom dvojitého pohybu: začína slabnúť v historicko-epistemologickej chvíli, v ktorej sa ohlasuje a načrtáva. Myslenie sa opiera v tomto zmysle o pôdu, ktorá sa hlási len svojím vlastným pohybom ústupu. Foucault tu dáva znamenie smerom k určeniu ľudských účelov, počnúc figúrou človeka ako ústupu. Potom sa vo svojom texte zameria na myšlienku prednosti písma ako stopy, ktorá vzniká len preto, aby sa stratila, a ktorá predchádza bytie človeka. Či to azda nie je tento dvojitý pohyb pôdy, ktorá je viac než len ontologickou dvojznačnosťou a niečím celkom iným než fenoménom fenomenologicky redukovateľným na nejaké transcendentálne vedomie, čo nútilo *epistému* disociovať sa od seba samej a rozptýliť sa? Ale opäť, Foucault namiesto toho, aby prekonal otázku *epistémy*, bude sa snažiť skôr pochopiť túto rozptyľujúcu explóziu ako to, čo počnúc 19. storočím definuje jednotu a identitu *epistémy*. Nepokročí v myšlienke písma (a to predsa naznačuje jeho text), ale zostane v priestore epistemologickeho uzavretia, na ktoré zúži a prevedie každú udalosť. Tento epistemologický horizont zmyslu, ktorý zakazuje foucaultovskej archeológii prerušiť skúsenosť a moc Vedenia, núti Foucaulta hrať dvojitú hru, v ktorej znak, graféma a literatúra zostávajú určené na delimitáciu. „Od 19. storočia,“ píše Foucault, „sa však epistemologické pole kúskuje, či skôr rozptyľuje rozličnými smermi“ (Foucault 1966, 357, 458) a ďalej spresňuje: „Pole humanitných vied prechádza do mnohosti (...) a to vedie k jeho zjednoteniu...“ (Foucault 1966, 372, 475). Štrukturálna jednotu Vedenia je štruktúra sústredená

na figúru človeka. Ale keďže sa táto figúra z historických a metafyzických dôvodov vymyká reprezentácii, práve Freudovo dielo poskytne gravitačný stred, okolo ktorého bude oscilovať západná kultúra, kultúra konca človeka (v zmysle jeho zavŕšenia a prerušenia), „pričom nevychádza za svoje základné usporiadanie“ (Foucault 1966, 372, 475). Freudovo dielo, ako čierna hviezda, nevytvára epistemologické gravitačné pole, ktoré sa točí okolo nej, pretože nevedomie je miesto, „z ktorého je reprezentácia odsunutá“ (Foucault 1966, 373, 475-476). „Reprezentovateľnosť jazyka, „blízka, no odsunutá prítomnosť počiatku“ (Foucault 1966, 373, 476) a meniaci sa ľudská tvár nemajú už vo Freudovom diele ani konzistenciu, ani jednotu, ani zmysel, pretože sú akoby sebvyprázdnené.

Toto dielo nepôsobí teda na epistemologické pole modernity a na západnú kultúru ako interiorizovaná vonkajšia hranica, ale opäť ako dvojité hra, koextenzívna s každým štrukturálnym poľom, ktoré ju uzavrie a zároveň otvorí. „... problém nevedomia (...) sa napokon rozširuje na celú ich existenciu [humanitných vied]. Transcendentálne vyzdvihnutie, obrátené na odhaľovanie nevedomého, je konštitutívne pre všetky humanitné vedy“ (Foucault 1966, 375, 479). Freudovo dielo je v tomto zmysle fraktúra alebo udalosť, ktorá nič neprerušuje ani neláme a ktorá obracia transcendentálne epistemologického poľa na nevedomie človeka. Foucault neuvažuje ani chvíľu, o literárnej konverzii znakov ani o ich anasémii, ktorá sa odohráva v psychoanalýze, dokonca ani o obrátení vzťahov medzi sémiológiou a rétorikou, ktorým práve trópy prekračujú každú vedu o znaku vo freudovskom vynáleze oniro-kriticizmu.

Archeologicky najhlbším bodom, a pritom najmenej fenomenologickým, ale spomedzi foucaultovských zdvojení transcendentálna najštruktúrujúcejším, je tvár šialenstva vyškierajúca sa v nahých, divokých a ničivých prejavoch Reči, Túžby a Smrti. Transcendentálne, zdvojujúce sa na hranici svojej vlastnej moci, spolu so šialenstvom hrozí, že zničí a zdevastuje epistemologické pole, ktoré umožňuje. To je konečná hrozba na hranici obratu štruktúry na deštruktúru a štrukturalitu na deštrukciu. „... rozpoznávame šialenstvo v jeho súčasnej forme, v ktorej sa ukazuje modernej skúsenosti ako jej pravda a inakosť“ (Foucault 1966, 387, 492).

Jestvuje štruktúrujúce dielo šialenstva, logika limity a v limite poľa Vedenia. Ale archeologický projekt zrádza šialenstvo, ako aj Túžbu, Smrť alebo znak. Predpisuje im tvar a poníma ich ako prítomnosti dané skúsenosti a skrz skúsenosť. V najväčšej hĺbke ich negativity, ich Túžby, Reč, Smrť a Šialenstvo nahrávajú Vedeniu. Zabezpečujú epistemologickú moc a bdejú nad jej ríšou až po hranicu. Túžba, Reč, Smrť, Šialenstvo sú figúry epistemologickej štruktúry, ktorá sa znepokojuje, ale uchováva, potvrdzuje a konštituuje sa vďaka ich negativite. Hrozba nikdy neprekračuje Vedenie a jeho *logos*, nikdy sa nepúšťa do práce de-konštruktúry, ktorá by nútila štruktúru hrať celkom odlišne a snažila by sa otriast' rečou. Keď sa zdvojenia foucaultovskej archeológie dotknú limity transcendentálna, transcendentálna ako limity, načrtávajú paradoxnú figúru ubezpečujúceho znepokojenia.

Ak Foucault nakoniec povedal: „... možno bez obáv stavať na to, že človek sa vytráti ako tvár z piesku na brehu mora“ (Foucault 1966, 398, 505), predstava, ktorú sugeruje, nikdy nevystavuje jeho archeologické myslenie nevyhnutnej myšlienke o prednosti stopy.

Nikdy sa nepúšťa do práce štruktúry dekonštrukciou, ktorá by ho donútila premýšľať o literatúre inak než ako o vysvetlení neradikálnom, ale epistemologicky konfigurovanom s bytím reči. Práve preto musíme načrtnúť, a to mimo dvojitéch Foucaultových archeologických hier, iné myslenie znaku ako gramy alebo grafémy, ktorej sa darí iba zmiznúť, a literatúry alebo všeobecného literárneho písma, ktoré je staršie.

6. K inému Znak. História *epistém* u Foucaulta núti pracovať pojem štruktúry. Tá sa prezentuje ako viac epistemologická než historická celosť. Štruktúrujúce centrá sa zmnožujú, najmä na základe archeologických duplikácií, ich prítomnosť sa potom presúva do oblasti mimo stredu. Takže archeologický príbeh sleduje metonymický pohyb substitúcií jedného decentrovaného centra druhému decentrovanému centru. Tento pohyb premiestnenia paradoxne musí byť vždy zostať obsiahnutý v epistemologickom horizonte a v epistemologickej histórii zmyslu.

Ak nastane to, že ľudská tvár sa vytratí v *dotyku s morom (à la limite de la mer)*, Foucaultove analýzy zostávajú na suchej zemi, kde nachádzajú epistémickú pôdu histórie zmyslu. Nikdy sa nevydajú na šire more a nehľadajú, či už v literatúre, alebo v písme, celkom iné šialenstvo znaku oslobodeného od prítomnej pravdy zmyslu. Keď sa hre významu medze nekladú, pojem a slovo „znak“ predsa už nemôžu byť delimitované; musia byť opustené, alebo zovšeobecnené. Foucaultovo používanie pojmu znaku je tradične metafyzické, zostáva uviaznuté v opozícii zmyslového a inteligibilného. Znak Reči, Túžby, Smrti a Šialenstva sú vždy odvodené od základného epistémického usporiadania modernity: sú podriadené Vedeniu a ich význam sa nikdy neodohráva mimo zmyslu. Nezdá sa teda, že by vo Vedení bolo miesto pre účinky významovosti (*signifiances*). Signifikant znakov sa vždy zdá byť odvodený vo vzťahu k mysleniu a k vedeniu dejín. V základe dvojitéch archeologických hier je vždy nejaký stred a práve ten zastaví pohyby substitúcie a stabilizuje ich na jednote nejakej pôdy. Inak, na konci knihy, práve pojem *konečnosti* zastavuje metaforický sklz dejín a zakazuje ne-totalizácii zostať otvorenou. Tento pojem zašívá jazvu dejín histórie empiricko-transcendentálnym dubletom. Konečnosť totiž priraduje významovosť jednotke nejakej skúsenosti. Je neoddeliteľná od funkcie sémantizácie znakov, ktorá v *Slovách a veciach* umožňuje archeologickej analýze symbolizovať heterogénne množiny skúsenosťami epoch. Prítomnosť bytia ako skúsenosti je tak určená u Foucaulta historickosťou a v historickosti.

Ale je tu aj iný spôsob, ako uvažovať o historickosti a ako ju pochopiť. Ak Foucaultov Diskurz súhlasil so znášaním negativity Smrti a Šialenstva, Túžby a Zákona-reči, ak o nich premýšľal kladne, nedostatok vpísaný do konečnosti by ho bol prinútil premýšľať o pohybe prebytku významu a o odklone označujúceho. Foucault by si tiež všimol, do akej miery je jeho kniha nesená a oživovaná neustálymi dvojitými hrami, nekonečným preháňaním, ktoré je, zdá sa, nevyhnutné, keďže štruktúruje *logos* jej *arché*. *Logos* archeológie je účinok, skrytá, ale možno najsilnejšia štruktúra celej knihy. *Logos* Foucaultovej knihy, ktorá dáva za pravdu Zákona-reči, Túžbe, Smrti a Šialenstvu, nikdy nedokáže oslobodiť ich znak od pravdy, zmyslu, pôvodu, t. j. od negácie znaku. Kniha nikdy neroz-

vija aktívnu interpretáciu znaku, písma a literatúry ako hry, bez straty zmyslu a bez viny či trestnosti.

U Foucaulta sú Zákon-reč, Túžba, Smrť a Šialenstvo stále „znaky-čoho“, (*signe-de*), ktoré sú odvodené negatívne z *epistémy* danej archeologicky, *epistémy* existujúcej a prítomnej: *epistémy*, ktorá nie je teda literárne fiktívna, grafematicky spektrálna. Genéza týchto znakov je určená epistémickým pôvodom, nie je neurčitá. Zatiaľ čo posledný trópus knihy hovorí o ľudskej figúre ako stope, ktorá mizne v piesku, Foucault ukazuje na myšlienku znaku a písma ako stopy geneticky neurčenej, seminálne prehnanej a rozptýlenej.

V tomto zmysle jestvuje vôľa k pravde vpísaná do archeologického projektu, ktorý hľadá pôvod v preháňaní, a preto zužuje hru alebo šialenstvo znaku. Hoci Foucault sa pokúša ísť ďalej za človeka, zostáva uviaznutý v hraniciach humanizmu, keďže odkazuje a priraduje hru znaku a literárneho písma k archeologickému pôvodu a racionálnemu logickému a epistémickému horizontu. Toto Foucaultovo gesto zostáva dvojitou hrou, ktorá oživuje redukciu znaku, je hlboko a nevyhnutne dvojznačné. Foucault prijíma pojem „znaku“, ktorý nadurčuje jeho myslenie písma a literatúry, bez toho aby skúmal jeho pôvod a formovanie, nikdy ho neobracia proti tejto tradícii.

Archeologický projekt podlieha možnosti záchrany epistémických znakov (alebo označovaného), diferenciálneho reťazca znakov, nekonečného odkazu na iné signifikanty. Označujúce sa arci-filozoficky a tradične metafyzicky objavuje v jeho texte vždy, aby zmizlo pred označovaným v transcendentálnej pozícii, aby sa stalo transparentným a slúžilo ako negatívna návada. Práve preto Foucault znovu vpisuje udalostné rezy a prerušenia do epistemologického tkaniva, ktoré sa nikdy nenamáha rozplieť, rozpárať, dekonštruovať. Tak, ako by to urobila nejaká Penelopé filozofka, Foucault nikdy neprekročí reprezentativistický *logos* a literárne signifikanty nemajú v jeho texte nijakú inú funkciu ako exterioritu. Diferenciálna hra znakov a označujúcich reťazcov, ktorá unáša význam do nekonečna, zostáva však cudzia archeologickej logickosti *epistémy*.

Bolo treba vydať sa smerom k myšlienke iného znaku, nie hry diferencií a stôp, vpísaných alebo zreťazených v premenách textu. Foucault hľadá arci-epistemologickú štruktúru, a tým vynáša na svetlo analógie Rovnakého. Systémy, ktoré odhaľuje, sú uzavreté, potenciálne statické a synchronne stabilizované. Foucaultove dvojité hry nadobúdajú podobu reprezentácií reprezentácií; vďaka nim patrí archeologický projekt do veku reprezentácie. Musíme sa nakoniec spýtať, či v tomto príbehu *epistém* nie je štrukturálna návada imanentná ríši Vedenia.

Z francúzskeho originálu *Un autre signe. Au delà du double jeu archéologique de Michel Foucault*, poskytnutého autorom, preložil Jozef Sivák.

Literatúra

- CERVANTÈS, M. de (1605, 1615): *Don Quichotte de la Manche*. Madrid: Juan de la Cuesta.
- DERRIDA, J. (1967a): *La voix et le phénomène*. Paris: PUF.
- DERRIDA, J. (1967b): *De la grammatologie*. Paris: Minuit.
- DERRIDA, J. (1967c): *L'écriture et la différence*. Paris: Seuil.
- FISEROVA, M. (2013): *Partager le visible*. Paris: L'Harmattan.
- FOUCAULT, M. (1954): *L'histoire de la Folie à l'âge classique*. Paris: Gallimard.
- FOUCAULT, M. (1966): *Les Mots et les choses*. Paris: Gallimard (slov. preklad *Slová a veci*, Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1987).
- HEIDEGGER, M. (1927): *Sein und Zeit*. Frankfurt am Main: Klostermann.

Marc Goldschmit
L'Institut des Hautes Études en Psychanalyse
École Normale Supérieure
45, rue d'Ulm
75 005 Paris
France
e-mail: marcgd@aliceadsl.fr